

УДК 811.111'25:620.3

Болотнікова А.П., Зозуля М.О., Охрей А.Г.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КОНСТРУКЦІЙ «ПРИКМЕТНИК + ІМЕННИК» У НАФТОГАЗОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті проаналізовано особливості перекладу конструкцій «прикметник + іменник» у нафтогазовій термінології. З'ясовано, що термінологія нафтогазової промисловості є відкритою системою спеціальних найменувань, що відображає сукупність понять відповідної галузі. Доведено, що досліджувана терміносистема постійно еволюціонує, розширює свій функційний статус. Встановлено, що за допомогою синтаксичного способу утворюється більшість термінів нафтогазової промисловості. Розглянуто особливості перекладу деяких аналітичних термінів.

Ключові слова: термін, термін-словосполучення, нафтогазова термінологія, термінологічна модель, вихідна мова, мова перекладу.

Bolotnikova A.P., Zozulia M.O., Okhrei A.H.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

PECULIARITIES OF TRANSLATING «ADJECTIVE + NOUN» CONSTRUCTIONS IN OIL AND GAS TERMINOLOGY

Summary. The article analyzes the peculiarities of rendering «adjective + noun» constructions in oil and gas terminology. It is revealed that the terminology of the oil and gas industry is an open system of special names, which reflects the totality of concepts of the industry. It is proved that the studied terminology system constantly evolves, expands its functional status. It is established that most of the terms of the oil and gas industry are formed by means of syntactic method. Some peculiar features of translating analytic terms are also considered.

Keywords: term, term-phrase, oil and gas terminology, terminological model, source language, language of translation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової промисловості велике значення мають нафта й газ, оскільки важко назвати галузь економіки, у якій би не використовувались продукти їх переробки. Основною метою державної політики в цій сфері визнано нарощування видобутку енергоносіїв та залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України. Це зумовлює попит на переклад технічних текстів нафтогазової тематики, зокрема термінології, що має свої особливості та труднощі. Неточності у процесі перекладу термінів спричиняють непорозуміння між фахівцями, а їх некоректний переклад може негативно вплинути на технологічний процес, реалізацію різноманітних проектів і розвиток нафтогазових компаній.

Синтаксичний спосіб термінотворення нафтогазової галузі є домінуючим. З-поміж них конструкції «прикметник + іменник», переклад яких подекуди ускладнений через багатозначність одного із компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перекладу термінів науково-технічних текстів є об'єктом зацікавлення багатьох дослідників (серед них Базаліна О., Булик-Верхола С., Власенко С., Гриньов-Гриневиц С., Дорошенко С., Карабан В., Лейчик В., Місник Н., Павлова Є., Рогова І., Скороходько Е., Стежко Ю., Циткіна Ф. та інші). В. Лейчик виокремлює три загальні умови адекватного перекладу термінів: правильний (адекватний) переклад окремих термінів у тексті; кожен термін повинен бути перевірений із погляду терміносистеми, до якої він належить у мові оригіналу і мові перекладу; повинні бути враховані відмінності термінів, зумовлені специфікою кожної мови [17, с. 40–41]. На сьогодні особливості перекладу нафтогазової термінології мають важливе значення.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей перекладу конструкцій «прикметник + іменник» у межах нафтогазової термінології.

Виклад основного матеріалу. З-поміж термінів нафтогазової промисловості переважають терміни-словосполучення. Таку їхню поширеність дослідники пояснюють тим, що «в складених найменуваннях, які мають номінативне спрямування й зберігають значення слів – їх компонентів, фіксуються суттєві ознаки зображуваного, завдяки чому така назва реалії включається в систему понять певної галузі знань» [4, с. 31].

Темпи розвитку нафтогазової промисловості, складна внутрішня співвіднесеність у колі її понять, їх багатоаспектність викликають появу комплексних мовних одиниць. Термінами-словосполученнями легше, ніж іншими словотвірними засобами, передати належність до класифікаційного ряду, яка ґрунтується на родо-видовому співвідношенні понять. Саме цим пояснено широке послугоування цим способом термінотворення.

Термін-словосполучення має властивості терміна-слова, з одного боку, та властивості словосполучення – із другого. Він характеризується системністю, наявністю дефініції, тенденцією до однозначності в межах свого термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю [3, с. 193]. Крім того, аналітичний термін є синтаксичною одиницею, яку утворено поєднанням двох або більше повнозначних слів

на основі підрядного зв'язку [5, с. 312]. Одне з цих слів є головним (стрижневим), а друге – граматично залежним, підпорядкованим головному. Як переконливо наголошує С.В. Власенко: «терміни-словосполучення, що означають єдине цілісне поняття, маючи різний ступінь змістової розкладності, в цілому більш стійкі порівняно з вільними словосполученнями загальнолітературної мови» [1, с. 104].

Видається, що за допомогою синтаксичного способу утворено переважну більшість термінів нафтогазової промисловості різних лексико-семантичних груп. Основним компонентом термінологічного словосполучення є категорійне поняття, а залежний компонент указує на конкретніші його ознаки. Це легко простежити на прикладі словосполучень із основним компонентом *буріння*. Цей термін є одним із ключових у нафтогазовій промисловості й утворює понад 70 словосполучень: *буріння алмазне, буріння на нафту, буріння в міцних породах, буріння з промиванням керованими розчинами, буріння за допомогою високонапірних струменів рідини, буріння при збалансованих змінах гідродинамічного тиску в свердловинах* тощо. Кожне зі словосполучень означає вид буріння, при цьому чим більше слів уходить до складу словосполучення, тим точніше передано зміст поняття, пор.: *буріння свердловини та буріння свердловини при збалансованих змінах гідродинамічного тиску*.

Компоненти, що є складниками термінологічного словосполучення, можуть поєднуватися різними видами підрядного зв'язку. Найпоширенішими для двокомпонентних термінологічних словосполучень є узгодження – такий вид зв'язку, за якого залежне слово стоїть у тій формі, що й основне (*внутрішньо трубна деємультсація, інтегральний сейсмокаротаж* тощо), керування – такий вид зв'язку, при якому залежне слово є в тому відмінку, якого вимагає домінуюче (*укладання трубопроводу, подільник напруги* тощо). Значну частину словосполучень, що побудовані за моделлю керування, репрезентують безприйменникові конструкції (*корпус долота, витіснення нафти, зразок порід* тощо), але й багато термінологічних словосполучень, у складі яких є прийменник (*буріння під тиском, руйнування на згині, хомут для труб* тощо). Для складніших словосполучень характерне поєднання цих видів зв'язку (*регулятори циклів плунжерного підіймача, вимірювач крутного моменту* тощо).

Структурно терміни-словосполучення поділяють на дво-, три-, чотири- та багатокомпонентні. Переважну більшість у досліджуваній термінології формують двокомпонентні термінологічні конструкції, що реалізуються за наступними моделями:

1) іменник + прикметник. Це найпродуктивніша модель творення термінологічних словосполучень загалом і термінології нафтогазової промисловості зокрема. У такому словосполученні основним словом виступає іменник, а прикметник указує на ознаку поняття, названого іменником, наприклад: *малодобітні свердловини, засувка фонтанна, газовий бензин, тампонажний розчин, змінний рух, манжетне заливання*, тощо. До складу таких термінологічних словосполучень входять найчастіше відносні прикметники, що поєднуються з іменниками як власне

мовними, так і запозиченими: *буровий агрегат* та *бурова ложка*. Різновидом цієї моделі є конструкція «іменник + дієприкметник». Такий тип менш продуктивний, хоча характерний для творення назв машин, механізмів та деталей: *зварений трубопровід, очисні скребки, контролюючі скребки* тощо;

2) іменник + іменник. Це досить поширена модель з акцентом на перший компонент: *оператор трубопроводу, покрівля пласта, кожух насоса, сітка свердловин, гідрооксид калію, дамба резервуару* тощо. За такою моделлю утворюють назви дій та процесів: *прибування води, закладання свердловини* тощо, назви машин і механізмів: *роз'єднувач колони, випробувач пластів* тощо, назви властивостей: *нафтовідача пласта, швидкість буріння* тощо, назви методів та режимів виконання дій і процесів: *метод суперпозиції, режим буріння* тощо.

За значенням компонентів двочленні терміни нафтогазової промисловості можна поділити на такі групи:

1) термінологічні словосполучення, обидва компоненти яких є термінологічними: *мікрометричний гвинт, бітумінозний сланець, розгазування нафти, лубрикатор свердловинний, нафтонасичений керн*;

2) термінологічні словосполучення, основний компонент якого є терміном, а другий – загальноживаним словом, що перейшло до розряду термінів: *тампонажний камінь, ламінарна течія, дифузний потік, бурова бригада, одиничні зерна, свита нафтоносна*;

3) терміни, що складаються із загальноживаних слів, які перейшли до розряду термінів: *наукова робота, виробнича база, промислове підприємство*.

Двокомпонентні термінологічні словосполучення стають основою для творення складніших термінів, тобто родову назву змінено на видову. Так утворено більшість тричленних терміноконструкцій нафтогазової промисловості: *компресорна станція – дотискувальна компресорна станція, запаси нафти – балансові запаси нафти, видобуток нафти – шахтовий видобуток нафти, тампонажна суміш – полегшена тампонажна суміш* тощо.

Тричленні термінологічні конструкції формуються за такими схемами:

1) іменник + іменник + іменник: *згущення сітки свердловин, станція керування електробуром, показ вмісту газу, температура попутнін палива*. Різновидами цієї моделі є: іменник + іменник із прийменником (*пристрій для обробки свердловин, буріння з продуванням повітрям*); іменник + іменник + іменник із прийменником (*закладання арматури в бетон, витіснення нафти з пласта*); іменник + іменник із прийменником + іменник із прийменником (*установка для дослідження в свердловинах*);

2) прикметник (дієприкметник) + іменник + іменник: *гідролічний розрив пласта, безтранспортивний спосіб розкриття, термохімічна обробка свердловин, лежачий бік складки*. Різновиди моделі: прикметник + іменник + іменник із прийменником (*осьове навантаження на долото, струминний насос для аерування*); дієприкметник + іменник із прийменником + іменник (*розчинений у нафті газ*);

3) іменник + прикметник + іменник: *фізика нафтового пласта, маніфольди фонтанної арматури, статор асинхронного двигуна, запалювання нафтоносного пласта*. Різновиди моделі: іменник + прийменник + прикметник + іменник (*перерва в геологічному розрізі, пакер із подвійною фіксацією*); іменник + порядковий числівник + іменник (*заріз другого стовбура, складка першого порядку*);

4) прикметник (дієприкметник) + прикметник (дієприкметник) + іменник: *кущова насосна станція, поточний пластовий тиск, обважені насосні штанги, розрахункова підсумовуюча машина*;

5) прислівник + прикметник + іменник: *гідродинамічно недосконала свердловина, абсолютно тверде тіло, дуже міцні породи*.

Чотирикомпонентні конструкції утворено за такими моделями:

1) прикметник + іменник + іменник + іменник: *груповий пункт збору газу, батарейна система розміщення свердловин*;

2) прикметник + іменник + прикметник + іменник: *замкова опора свердловинного насоса, акустичне дослідження газових свердловин*;

3) іменник + іменник + прикметник + іменник: *система розроблення нафтового родовища, методи зниження пускових тисків*;

4) іменник + прикметник + прикметник + іменник: *гідроахист заглибного електровідцентрового насоса, прилад спектрального вібраційного контролю*;

5) іменник + прикметник + іменник + іменник: *метод плавного запуску свердловин, кріплення приви́бійної зони пласта*;

6) прикметник + прикметник + прикметник + іменник: *автоматизована плавуча бурова установка, гравітаційна морська стаціонарна платформа*;

7) іменник + іменник + іменник + іменник: *коєфіцієнт охоплення пласта заводненням, тиск насичення нафти газом*. Складниками цієї моделі можуть бути іменники із прийменниками: *буріння свердловини з продуванням повітря, коєфіцієнт розчинності нафти в газі*;

8) прикметник + прикметник + іменник + іменник: *глибинний механічний фіксатор муфти, якірний ви́бійний пакер для свердловин*;

9) прислівник + прикметник + прикметник + іменник: *аномально високий пластовий тиск, одночасно роздільна експлуатація свердловини*.

Процес стандартизації передбачає визначення оптимальної довжини для термінів. Ідеальною вважають таку, за якої кожен терміноелемент репрезентує одне поняття із системи дефініцій певної галузі науки чи техніки [2, с. 66–67]. Оптимальними в терміносистемі нафтогазової промисловості є дво-, трикомпонентні сполуки.

Важливо з'ясувати неоднозначність термінів нафтогазової галузі у процесі перекладу. Так, термін *facilities* можна перекласти як *об'єкт, обладнання, установка, споруда*. Це поняття у сполученні із прикметником набуває різних значень: *coastal facilities* – *прибережні об'єкти*; *sewer facilities* – *каналізаційна споруда*; *holding facilities* – *обладнання для зберігання*; *storage facilities* – *сховище*.

Тому вибір потрібного еквіваленту зумовлений оточенням слова в конкретному мовленнєвому акті. Контекст нейтралізує в мові багато-

значність слова. Існують різні види контексту: лексичний, граматичний і змішаний. Вільне значення найчастіше є основним і передовсім асоціюється у свідомості носія мови із звуковим або графічним комплексом. Якщо індикатор (оточення) варіюється, не впливаючи на семантику, контекст має змінний характер.

Іноді оточення і ядро утворюють нерозривний смисловий зв'язок. У цьому випадку контекст є постійним, а словосполучення перестає бути вільним і переходить в розряд фразеологічних. У процесі перекладу контекст уможлиблює вибір значення полісемічного слова. Наприклад, слово *stations* (*станція, пункт, місце, установка*) у поєднанні із різними сполучуваними словами має такі значення: *pumping stations* – *насосні станції*; *metering stations* *змірні установки*.

Проблему неоднозначності терміна можна простежити на прикладі лексеми *valve* (*кран, клапан, вентиль, золотник*): *check valve* – *запірний вентиль*; *valve manifolds* – *крананні гребінки*. У останній моделі слово має другорядне значення (виступає у формі прикметника), що вдало демонструє неоднозначність його перекладу.

Список літератури:

1. Власенко С.В. Галузевий переклад: синонімізація термінології як метод компенсації системного дисонансу англо-російських терміносистем. *Вісник Московського державного лінгвістичного університету*. 2007. № 532. С. 171–183.
2. Лейчик В.М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина. *Вопросы языкознания*. 1981. № 2. С. 63–73.
3. Місник Н. Аналітичні терміни у складі термінології клінічної медицини. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. Випуск IV. Київ : КНЕУ, 2001. С. 193–194.
4. Склад і структура термінологічної лексики української мови / за ред. А.В. Крижанівської та ін. Київ : Наук. думка, 1984. 194 с.
5. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. М.Я. Плющ. Київ : Вища шк., 2001. 430 с.

Особливий інтерес викликає переклад лексеми *terminal*, що у межах нафтогазової галузі означає «кінцевий резервуарний парк, кінцева станція на трубопроводі»: *pipeline terminal* – *трубопровідний кінцевий пункт*; *satellite terminal* – *супутниковий термінал*.

У перекладацькій діяльності контекст є одним з основних понять, оскільки відіграє важливу роль як у процесі сприйняття (розуміння) тексту вихідної мови, так і у передаванні змісту тексту мовою перекладу. Під час первинного сприйняття тексту контекст є тим необхідним оточенням слова або іншої одиниці перекладу, у якому вона реалізує своє конкретне значення.

Висновки і пропозиції. Термінологія нафтогазової промисловості є відкритою системою спеціальних найменувань, що відображає сукупність понять відповідної галузі. Аналізована терміносистема постійно еволюціонує і розширює свій функційний статус. З'ясовано, що за допомогою синтаксичного способу утворюється більшість термінів нафтогазової промисловості. Перспективним видається продовження досліджень перекладу нафтогазової термінології.